

Martin Potucek

A cseh szociálpolitika elmélete és gyakorlata

Összegzés

A tanulmány célja, hogy bemutassa a cseh szociálpolitika alakulását 1989 és 1996 között. Az új rendszer egy születő államalakulat jellegzetes vonásait hordozta, ami természetesen a cseh szociálpolitikára is rányomta bélyegét. Ennek politikai keretét az 1990-ben, 1992-ben és 1996-ban megválasztott képviselőtestület alakította ki. A jóléti államról szóló vitának három momentuma volt: az első Havel elnök és Klaus miniszterelnök vitája – az ő véleményük a társadalmi „akarat” meghatározásában tért el –, a második a szakértői szintű viták sora, a harmadik pedig a parlamenti pártok politikai platformjainak, vitáinak sora volt. A tanulmány a továbbiakban megkísérli leírni a háromoldalú tárgyalások, ezen belül a szakszervezetek és a szakmai szervezetek szerepét, valamint a kommunikációs folyamatok és a döntéshozási mechanizmusok működését a szociálpolitika kialakítása és megvalósítása során. Végezetül elemzi a piac, az állam és a civil szféra (a nonprofit szervezetek) részvételét a cseh szociálpolitika súlyponti kérdéseinek meghatározásában, itt is a megadott időkeretre szorítkozva.

Bevezetés

A szociálpolitikát sokféle szempontból lehet elemezni. Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a cseh szociálpolitika kialakításának 1989 utáni időszakát elsősorban mint politikai folyamatot elemezzem, amelyben a politikai prioritások, az elvek és a részt vevő szereplők elképzelései meghatározóan fontos szerepet játszanak. A szociálpolitikáról szóló viták elemzése során kitüntetett figyelmet szenteltem a piacnak, az államnak, valamint a civil szervezeteknek, hiszen ezek játszzák a kulcsszerepet az intézményes és egyéni működésmódok szabályozásában.

A szociálpolitikai intézményeknek, illetve magának a szociálpolitikának az átalakulását Közép- és Kelet-Európa posztkommunista államaiban több okból is érdemes vizsgálni. Elsősorban azért, mert ezen államok – melyekben korábban az állam megkísérelte, hogy a szociálpolitika minden kulcsszerepét magának biztosítsa – a születés sajátos karakterjegeit viselik magukon. A

kulcsszerepeket meglehetősen változó sikerrel szereztek meg, miközben egyrészt a gazdasági hatékonyságot elhanyagolta a vezetés, másrészt állampolgáraik szabadságjogait is jelentősen korlátozták. A második ok annak nehézségében rejlik, amit a szociálpolitikai reform véghezvitelének viszonylagos fontossága jelent, hiszen ezt a reformot minden egyéb reformmal egyszerre, a politikai és gazdasági reformfolyamatokkal párhuzamosan kellene megcsinálni. Harmadrészt pedig az is okot ad a vizsgálatra, hogy az a folyamatos kitartás, amellyel ezek az államok az Európai Közösség intézményes keretébe és értékrendjébe be akarnak kerülni, újabb és újabb kérdéseket vet fel, például a létrejövő szocio-politikai intézmények kompatibilitásával, valamint azal kapcsolatban, hogy miként lehetne legalább általánosságban világossá tenni: mit is jelent a szociálpolitika kívánatos modellje, hiszen a viseigrádi négyeknek az EU-tagság felkészülési szakaszában tudniuk kell, hogy milyen politikát folytassanak. Végül pedig indokolja az elemzést annak feltételezése is, hogy ez a tanulmány hozzájárulhat a „jóléti állam krízise” fogalom pontosabb megértéséhez. Egy olyan folyamat megértését szeretném tehát elősegíteni, amelyet inkább nehéz – bár viszonylag sikeres – alkalmazkodásnak neveznék, egy olyan folyamatét, amelynek során az euro-atlanti kultúrkör jelenlegi társadalmi megkísérelnek alkalmazkodni a változó körülményekhez.

Tanulmányomnak talán szokatlan vonása, hogy a cseh szociálpolitika modelljéről szóló vita ismertetésével kapcsolatban személyes megjegyzéseimet is tartalmazza. Szükségesnek tartom előrebocsátani, hogy a szociálpolitikai intézmények elemzése során a magam részéről a szociál-liberális politikai állásponttal azonosulok.

1. Az ország állapota az átalakulás kezdetén

Bár írásomban elsősorban a szociálpolitika átalakulásának összetevőit elemzem, mégis fontosnak tartom, hogy előljáróban bemutassam azokat a legalapvetőbb gazdasági, szociális, politikai és kulturális feltételeket, amelyekkel a szociálpolitika összefügg. Ezek a következők:

– Az ország felhalmozott gazdasági forrásai és az az öröklött mód, ahogyan ezeket a forrásokat elosztották.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy az 1990-es évek kezdetén a Cseh Köztársaságban meglehetősen nagy volt az egy főre jutó nemzeti össztermék, kicsi volt a külső adósságállomány és a gazdasági forrásokat egalitáriánus alapon osztották el. Mindez a társadalmi reform stabil kiindulási pontját jelentette, hiszen a gazdagok és szegények között nem volt túlságosan kiáltó az ellentét.

– A gazdasági infrastruktúra és a tulajdonviszonyokat rendező törvények reformfolyamatai.

A Cseh Köztársaság helyzete ebben a vonatkozásban is viszonylag kedvező volt, hiszen egy hagyományosan iparosodott országról van szó. Annak ellenére kedvezőnek mondhatjuk a helyzetet, hogy az ipar szerkezete elavult volt, és a keleti piacok túlságosan nagy súllyal működtek a kereskedelmében. A tulajdonviszonyok törvényi átalakítását (a magánosítást) nagyjából sikeresen hajtották végre, bár komoly költségvetési veszteségekhez vezetett,

hogy alulbecsülték a változások törvényességi kereteinek szükségességét, és az állam szabályozó szerepét.

– Az államapparátus hatékonysága és kapacitása.

A negatív jelenségek indokolt kritikájának ellenére állítható, hogy az előző rendszertől örökölt állami bürokrácia egységei és bizonyos cseh minisztériumok megtartották az Osztrák–Magyar Monarchia magas színvonalú adminisztrációs szakmai kultúráját. Bár Magyarország és Lengyelország gyorsabban haladt a liberalizációban, ugyanakkor a cseh államapparátus megtartotta a szakértelem és hozzáértés jelentős szintjét, a kommunizmus legutolsó napjaiig. Bebizonyosodott, hogy a forradalom utáni első években ez az apparátus képes volt arra, hogy jelentős reformokat dolgozzon ki és vigyen véghez, különösképpen olyanokat, amelyek a gazdasági átalakuláshoz kötődtek. Idővel azonban egyre nyilvánvalóbbá vált az államapparátus működésének gyengesége, különösen ami a reformok állandó késleltetését illeti.

– A politikai demokratizálódás sebessége és sokoldalúsága, egybevetve a lakosság politikai kultúrájával, az 1989 novembere utáni évek kormányzati stabilitása és a politikai decentralizáció szintje.

Itt a kép egy kissé ellentmondásos. Egyrészt biztosan állíthatjuk, hogy ma a Cseh Köztársaság a képviselői demokrácia terén fejlett intézményekkel rendelkezik. Másrészt azonban eddig nem alakultak ki a regionális adminisztráció és az önkormányzatok formái, amelyek lehetővé tennék sok szociális szolgáltatás ésszerűsítését. Ezenkívül az 1992-ben megválasztott kormány nem támogatta a független civil szektor fejlődését, amely képes a központi hatóságok és az egyes emberek közötti hatékony kapcsolat kiépítésére és fenntartására. Léteznek ugyan a civil szféra intézményei (nonprofit szervezetek), ezek azonban kénytelenek olyan, őket erősen befolyásoló környezetben működni, amelyben a bizonytalan törvényi szabályozás és a politikai közeg alárendelt helyzetben tartja ezeket az intézményeket.

2. A jóléti állam politikai kereteinek kialakulása

Bár a konkrét szociálpolitikák elemzése során is különböző szempontok szerint bonthatjuk korszakokra az eltelt hét évet, ez azonban még nem elég hosszú idő ahhoz, hogy pontos elképzeléseink lehessenek róla. A legcélszerűbbnek láttam, ha a cseh szociálpolitika alakulását 1989 novemberétől (sic!) négy szakaszra bontjuk. Ezeket a szakaszokat mindig megfeleltethetjük a különböző „november utáni” cseh kormányoknak.

ELSŐ SZAKASZ: 1989 DECEMBERÉ–1990 JÚNIUSA

Ebben a szakaszban elméleti vitákat folytattak a még függőben lévő reformokról, értelmezték ezeket, valamint visszavették az előző rendszer néhány szociális kiváltságát. Ezenkívül a tömegkommunikáció, a kialakuló szakmai szervezetek, a különböző önkéntes csoportok intenzív munkával elkészítették reformterveiket a szociálpolitika különböző résztemáiról.¹ A munkacsoportok között a Civil Fórum Program Bizottsága volt az összekötő szervezet, amely

egyúttal az elméleti háttérrel is biztosította az újonnan megalakult Csehszlovák Szövetségi és Cseh Nemzeti kormányoknak. Természetesen a Civil Fórum volt az, amely az első szabad választások lebonyolítását is megszervezte, 1990 júliusában.

MÁSODIK SZAKASZ: 1990 JÚLIUSA–1992 JÚNIUSA

Ebben a szakaszban – miután a Cseh Köztársaságban győzött a Civil Fórum és a Szlovák Köztársaságban a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom – felállt egy új szövetségi és két új nemzeti kormány, fontos reformpárti programokkal. A szociálpolitikai törvénykezés színtere mind szövetségi szinten (Munkaügyi és Szociális Szövetségi Minisztérium), mind nemzeti szinten (a Cseh Köztársaság Munkaügyi és Szociális Minisztériuma) kialakult. Bár az együttműködés nem volt minden esetben ideális a két minisztérium között, helyzetük politikai szempontból mindig megfelelt az adott kormányok adott helyzetének. A minisztériumok munkáját ebben az időszakban az jellemezte, hogy az állami paternalizmust módszeresen megkísérelték felváltani olyasfajta, sokkal rugalmasabb és decentralizáltabb mechanizmusokkal, amelyek összefértek a gazdasági reformmal. Az állam szabályozó és végrehajtó hatalma csak a szükséges mértékben érvényesült a reformokban. A kormány meghatározó politikai filozófiája ekkor a szociál-liberális és szociáldemokrata filozófiák keveréke volt.

A „szociális reform forгатókönyve” a szociális szféra alapvető elméleti dokumentuma lett. Kidolgozták és elfogadták az általános és egyesített jóléti rendszer tervét, amely az alábbiakat kínálta:

- általános egészség-, kórház- és nyugdíjbiztosítás, amelyet kiegészíthet az önkéntes egyéni vagy csoportos biztosítás;
- szükségleteken alapuló állami segélyezési rendszer abban az esetben, ha kimerült az összes lehetséges jóléti vagy egyéb ellátás, vagy az állampolgár nem képes ellátni önmagát.

A szociális reform alapelvei a következők voltak:

- aktív foglalkoztatáspolitikai;
- a jóléti rendszer liberalizálása és plurálissá tétele;
- szociális háló kialakítása.

HARMADIK SZAKASZ: 1992 JÚLIUSA–1996 JÚNIUSA

A Cseh Köztársaságban az 1992. júniusi választások után a liberális és konzervatív pártok koalíciója került hatalomra. Szlovákiában a politikai spektrum baloldalán lévő erők, valamint a populista és nacionalista pártok voltak sikeresek. Ez vezetett 1992-ben Csehszlovákia kettéválásához és a két független állam megeremtéséhez – létrejött a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság. E politikai változásoknak tulajdonítható, hogy olyan neoliberalis politika került előtérbe – elsősorban Bohémiában és Morvaországban –, amely erőteljesen hangsúlyozta a gazdasági reform szükségességét, és deklarált, törvényesen megerősített módon korlátozta a kormány hatalmát a társadalombiztosításra fordítható források tekintetében. Ezenkívül kifejezte bizalmatlanságát a civil társadalom intézményeinek szociálpolitikával kapcsos-

latos közvetítő szerepével kapcsolatban. Ez a politikai program, amelyet főként a Polgári Demokratikus Párt (ODS) képviselt, némileg módosult a koalíciós tárgyalások során, hiszen az olyan pártok, mint a Keresztény Demokrata Unió–Cseh Néppárt (KDU-CSL) inkább az olyasfajta megoldásokat részesítették előnyben, amelyekben az állami intervenció nagyobb szerepet kaphatott. A Polgári Demokratikus Szövetség (ODA) és a hozzá hasonló civil társadalmi intézmények megmozdulásai is befolyásolták a kormányra kerülő pártok eredeti szociálpolitikai elképzeléseit. Mindezek miatt a konzervativizmus és a neoliberalizmus keveréke vált az uralkodó politikai filozófiává. Az intézmények természetéből következő „tehetetlenségi erő” és a választási ciklus hosszúsága révén 1992 második felében és az ezt követő időszakban a megoldások erősen hasonlítottak az előző szakasz politikai filozófiáján alapuló módszerekhez.

NEGYEDIK SZAKASZ: 1996 JÚLIUSÁTÓL

Az 1996. június eleji–május végi parlamenti választások kisebbségi koalíciós kormány alakításához vezettek. Ebben a Polgári Demokratikus Párt, a Polgári Demokratikus Szövetség és a Keresztény Demokrata Unió–Cseh Néppárt vett részt. Az így megalakult kormány azonban függ a Cseh Szociáldemokrata Párt (CSSD) támogatásától. Ez a párt jelentős erőket szerzett magának a választások során, és a második legerősebb cseh politikai párttá vált a Polgári Demokratikus Unió mögött. A kormány ugyan kijelentette, hogy folytatni kívánja szociálpolitikai programjának megvalósítását, amely a jóléti támogatások rendszerét csak a „valóban rászorultak” számára fogja korlátozni, és minimalizálni szándékozik a beavatkozását, a program gyakorlati megvalósítása nyilvánvalóan az erős ellenzék kemény ellenállásába fog ütközni.

3. Politikai és szakértői vita a jóléti állam támogatói és ellenzói között

A vita első, legfontosabb területe az a folyamatos dialógus, amely Václav Klaus miniszterelnök és Václav Havel államelnök között folyik a „társadalom választásairól”. A vita második területe felöleli a legkülönbözőbb szakértői értekezéseket a jóléti állam szükségleteiről és jellemzőiről, amelyeket itt három szempontra korlátozok: Jiri Kinkor, Václav Klaus és Martin Potucek szempontjaira. A vita harmadik területe a politikai platformok, a szakszervezetek programjai, valamint a szakmai szervezetek vitája.

3.1. Václav Klaus és Václav Havel a „társadalom választásairól”

Roebroek a „társadalom választásai”-nak fogalmát úgy határozza meg, mint az olyan alapvető premisszák meghatározását, amelyekből minden, a globális társadalmak életét érintő politikai döntés következik (Roebroek, 1992). Ismeretes a cseh államelnök és a cseh miniszterelnök véleménykülönbsége az

ország fejlődésének kívánatos irányáról, és kimondhatjuk, hogy ez az ismert véleménykülönbség jelentősen serkenti a konkrét szociálpolitikai kérdésekről folyó párbeszédet.

Václav Havel az 1995 márciusában a képviselőházban tartott beszédében világosan kifejtette preferenciáit (Havel, 1995). Az elnök azt szeretné, ha nyílt és szabad véleménynyilvánítás folyna a cseh szociális értékekről; szeretné, ha megújulnának a munkatervek elvei a politika alakításában; intézményes garanciákat akar a hiányzó emberi jogokhoz; felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a helyi önkormányzatok reformjának késleltetése gátolja sok köztulajdonú kérdés rendeleti megoldását; üdvözlölné, ha a nonprofit szervezetek (beleértve a szakmai szövetségeket) tevékenysége szélesedne az egészségügyi és szociális szolgáltatások területén. Elsőbbséget adna az oktatás fejlesztésének és az oktatás, valamint a kutatás területén nagyobb befektetéseket szeretne látni. Az elnök azt is szeretné, ha a nyugdíjbiztosítás nem az állami költségvetés része lenne.

Václav Klaus miniszterelnök, aki elméleti gazdasági szakemberként neoliberais, szociális kérdésekben pedig konzervatív² nézeteket vall, így ír:

„...az értékekbe, a hagyományokba, a fejlődésbe vetett hit a történelem hosszú fejlődése során létrehozta a piacot, az individualizmust, az egyéni szabadságot, a bölcsességet, és az embernek sok egyéb képességét, azé az emberét, akit az államnak szolgálnia kell, nem pedig ellenőriznie” (Klaus; 1996: 228). „...a szabadság, a politikai pluralizmus és a piac elegendő és a lehető legtöbb is ahhoz, hogy igazságos, méltósággal teljes és egységes társadalom jöjjön létre” (ibid. 228).

Az államot a priori azzal vádolják, hogy azt – szándékosan vagy akaratlanul – a különböző érdekcsoportok könnyen befolyásolják. Holott inkább az a helyzet, hogy az állam az általános érdekek szószólója. Ez a meglehetősen szubjektív megközelítés rövidesen ahhoz vezetett, hogy az állam a korrupció, a csekély hatékonyság és a motivációvesztés kísértéseinek prédája lett.

„Vagy folytatjuk a magánosítás mai irányát, vagy visszatérünk a kiváltságok, előjogok és megkülönböztetések korszakához, aminek az a következménye, hogy az állam hatalma megnő” (ibid. 261). „...leginkább Hayeknek a kormányzati beavatkozások veszélyeiről, a konstruktívizmusról és a szociális technikákról szóló gondolatai hatottak ránk” (ibid. 337).

A cseh alkotmány a miniszterelnöknek jelentősen több alkalmat ad ahhoz, hogy az állami intézményekre hasson, mint az államelnöknek, akinek kompetenciája nem több, mint hogy a protokolláris és szimbolikus hatalom meg személyesítője legyen. A tanulmány következő részében megkísérlem bemutatni, hogy Václav Klaus politikai eszméi hogyan jelentek meg a cseh szociálpolitikában.

3.2. Szakértői vita a jóléti állam szükségességéről és szerkezetéről

Jiri Kinkor a Pénzügyminisztérium tanácsosa. Miközben aktívan hallatta szavát a vitákban a piac és az állam szerepéről, helyzetéből fakadóan többször is lehetővé vált számára, hogy a kormánypolitika alakításában is tevőlegesen részt vegyen. Bár cikkeiben Václav Klaus ritkán tért ki másra, mint a gazdaság és a politika általános témáira, 1995-ben a cseh szociálpolitika neuregikus pontjairól szóló tanulmányomra írott válaszcikkében kifejtette a szociálpolitikáról alkotott nézeteit.

Kinkor (Kinkor, 1996) Ayn Rand objektivista episztemológia-elméletére (Rand, 1990) utalva szövegezté ahhoz a feltételezéshez, mely szerint az olyasfajta jelenségek, mint a közérdek és a közjó, nem léteznek. Nézete szerint a szabadság nem fér össze az altruizmussal és nem érhető el az önzés valamely ésszerű mértéke nélkül. A jóléti állam ijesztően nagy távolságban áll a szabad társadalomtól. Abból következően, hogy néhány konzervatív gondolkodó támogatja a jóléti állam eszméjét, még a konzervativizmus is gátlójává vált a szabad társadalom (a kapitalizmus) létrehozásának. Mind a keleti, mind a nyugati gondolkodók mély sebeket ejtett a kollektív altruizmus azon irányzata, amely halálos veszélybe sodorta ezt a társadalmat. Az altruizmus ellentmond az ésszerűségnek. Az állam kizárólagos erkölcsi alapja az, hogy védje az egyén jogait (létrehozva a belső biztonságot, az igazságosságot, a külső veszélyek elleni védelmet nyújtva, és célszerű külpolitikát folytatva). A piac szabad kereskedelmet jelent. Nem a szabad kereskedelem okozza a szegénységet, hiszen az már sokkal korábban is létezett. Minden állami beavatkozás a piaci mechanizmusokba a szabadság korlátozását jelenti. A szolidaritás koncepciója semmiképpen nem kapcsolható össze az állammal, hiszen csak egy bizonyos egyén konkrét önkéntes cselekedete lehet szolidáris. Kinkor arra a következtetésre jut, hogy az állam ne csak a gazdasági életbe való beavatkozást szüntesse be, hanem az oktatásba, az egészségügybe, a szociális gondoskodásba, a kultúrába, a lakásügyekbe és egyebekbe se avatkozzon bele, a szabad kereskedelem módján szabályozódjon minden. Ennek értelmében még a munkanélküliség is tisztán egyéni probléma és „...a kormányok örült harca a munkanélküliséggel nem egyéb, mint ennek a különlegesen gazdag információs forrásnak az eltorzítása” (ibid. 119).

Nem meglepő, hogy Kinkor szerint az adózás, a központi bank tevékenységeihez hasonlóan, erkölcsileg igazolhatatlan. Figyelembe véve azt a tényt, hogy az Egyesült Európa politikai szervei az európai kollektívizmus soron következő bástyái lettek, akkor, „...ha az embereknek, akik azért küzdenek, hogy az állami jóléti szolgáltatások és egyéb szabályozások béklyóitól megszabaduljanak, adnának valamennyi esélyt arra, hogy akaratuk országos szinten legalább részben beépüljön, győzelmük esélye egy európai szuper-állam kereteiben jelentősen kisebb lesz” (ibid. 168).

Kinkor érvelése teljes mértékben összecseng azzal a radikális szabadelvű-jacobinus gondolkodásmóddal, amely a cseh politikusok és újságírók körében sok követőt szerzett magának.

Klaus szerint az állami szociálpolitika elsődleges célja egy szabad társa-

dalomban az, hogy bátorítsa a polgárok közötti szolidaritást. Az az álláspont, hogy egy állampolgárnak a „társadalom gondozásában” kell lennie, a szociálpolitika hibás, rossz értelmezéséből fakad. Ez a hibás álláspont a szociálpolitika elfogadhatatlanul széles értelmezéséhez vezet, amely így magában foglalja az oktatást, az egészségügyet, a lakáspolitikát stb. Ezek a területek nem tekinthetők a szociálpolitika részének, hanem olyan közjavaknak, amelyeket az állam garantál. A szociálpolitika nem egyéb, mint az állampolgárok közötti szolidaritás, amelyet az állam garantál és védelmez, de a valódi forrás soha nem az állam, hanem maguk az állampolgárok, mivel ők azok, akik a jóléti szolgáltatásokat finanszírozzák és segítik polgártársaikat – az adókon keresztül. Eszerint az egészséges szociálpolitika hármass felelősségre épül:

- az állam felelősségére, amely az adófizetők iránt nyilvánul meg azért, hogy a szociális kiadásokra fenntartott anyagi forrásokat ne használják szükségtelenül a közjavakra (például oktatás, rendőrség, környezet) és hogy a jóléti szolgáltatásokat olyan emberek élvezzék, akiknek igazából szükségük van ezekre;

- a jóléti szolgáltatások kedvezményezettjeinek felelőssége azon polgárok iránt, akik hozzájárultak a források megteremtéséhez. Ez a támogatás nem jelenti azt, hogy kéréseik teljesítése kötelező lenne. Az állampolgárok azzal a feltétellel biztosítják a támogatást, hogy a jóléti szolgáltatásokat élvezők erejüket egyre jobban összeszedve megkísérlik önállóan megoldani nehéz helyzetüket;

- az állam felelőssége a jóléti szolgáltatások élvezői iránt, abból a szempontból, hogy a támogatása a politikailag jól csengő „jóléti állam” kifejezés használatával nem csökkenti az értékes és helyettesíthetetlen természetes családi kötelek kölcsönös felelősségét és gondoskodását.

A szociálpolitika eme koncepcióját úgy kell bevezetni a gyakorlatba, hogy a szociális felhasználásokra szánt források ne ássák alá a gazdaságot vagy az állam teherbíró-képességét, amellyel megfelelő mennyiségű jószágot bocsát a köz rendelkezésére.

A szociálpolitika Klaus-féle megközelítése kapcsán én válaszként egyrészt magát a fogalmat határoztam meg, másrészt Klaus definíciójának egyfajta jellemzését írtam le (Potucek, 1995b).

A jóléti államok a piacgazdaság demokratikus társadalmainak fejlődésével jöttek létre. Az a gondolat, hogy az adott szociális feltételek megteremtése nem kizárólag az egyes emberek vagy családok ügye, hanem a nagyobb közösségé is, a jogba, az emberek lelkiismeretébe és hitébe, az intézményekbe és a politikába ágyazott dolog. Ott nem lehet demokráciát fenntartani, ahol az emberek esélyei messze nem egyenlők egy teljes és méltósággal teli életre. A Cseh Köztársaságban a szociálpolitikát mint közszolgálatot kell felfogni, amelynek elsődleges célja, hogy kiteljesítse a pozitív szabadságokat, azaz a választások minél szélesebb körét tegye lehetővé, és az egyes emberek számára olyan reális lehetőségeket biztosítson, amelyek révén kifejleszthetik és használhatják készségeiket és emberi lehetőségeiket. Azt ajánlom, hogy a szociálpolitika az alábbi hat elven alapuljon:

1. olyan aktív szociálpolitika legyen, amely megelőzi a krízist;
2. szolidaritás legyen azok között, akik nagymértékben élvezik a szemé-

lyes szabadságot, és azok között, akiknek életminősége csorbát szenved az előző hiányában;

3. biztosítva legyen a nem-kormányzati szubszidiaritás használata a szolgáltatásokban;

4. érvényesüljön a jóléti támogatások kiegészítése a munkateljesítmény szerint, hogy a piaci motiváltságot meg lehessen őrizni;

5. vegye figyelembe a népességnövekedés jellemzőit és minőségét;

6. a közszolgálati adminisztráció demokratikusan működjön.

A törvényességi keret biztosításán kívül ez a szociálpolitikai koncepció azt kívánja meg az államtól, hogy kezdeményező, koordináló és szabályozó szerepet is vállaljon a különböző társadalmi szereplők tevékenységei kapcsán. A közszolgáltatásokban a piac megjelenésének egyedüli feltétele, hogy a fenti hat elv egyikét se sértse.

Véleményem szerint Klaus szociálpolitikai meghatározásának az alábbiak a megkülönböztető jellemzői:

- a szociálpolitika nem érinti az emberi élet olyan fontos kérdéseit, mint a foglalkoztatási lehetőségek, az oktatás, az egészségügyi ellátás és a lakhatás;

- a pozitív szabadság kritériumát nem veszi figyelembe;

- a szociális jólét mindig a kedvezményezettek erőfeszítéseinek függvénye, anélkül, hogy figyelembe venné az emberek képességeit az erőfeszítésekre;

- nincs közvetítő az állam és az egyes ember között.

Klaus „egészséges szociálpolitikának” nevezte a saját meghatározását, az állam szociálpolitikájával kapcsolatban megfogalmazott kritikámat (Potucek, 1995b) pedig a szociálpolitika helytelen, kollektivistá értelmezésének tekinti, mely azt erősíti, hogy „...a »szocialista gondoskodáshoz« kötődjenek az emberek, akikről az állam hozta meg a döntéseket, megfosztva őket a felelősségtől és a motivációtól, miközben az ilyesfajta álszociális gondoskodás passzív elszenvedőivé degradálta őket” (Klaus, 1995:1). (A címkék használatát kénytelen voltam visszautasítani, hiszen ezek nem a leghatékonyabban szolgálják egy szakértői vita lefolytatását.) Állítom, hogy rendkívül fontos az olyan szociálpolitikai koncepció elméleti kidolgozására összpontosítani, amely az adott időszakban az adott ország számára megfelelő, és megtalálni a megfelelő érvrendszert az elmélet támogatásához.

3.3. A parlamenti pártok platformjai és tevékenységei

A cseh szociális reformok legfontosabb szereplői kétségtelenül a kormány végrehajtó szervei voltak (1992-ig szövetségi, 1993-tól kizárólag csehek). A kormány több törvénytervezetet terjesztett elő, amelyek legnagyobb részét el is fogadta az országgyűlés (1992-ig a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlése és a Cseh Nemzeti Tanács, 1993-tól a Cseh Köztársaság parlamentje). Néhány elemző rámutatott arra a tényre, hogy bár 1992 és 1996 között a cseh kormány a politikai spektrum jobboldala felé mozdult el, mégis csak azokon a területeken vezette be, és ott is csak a

legszükségesebb reformokat, ahol a lehetséges intézményes változások a népesség nagyobb részének érdekeit nem sértették.

Ebben az időszakban a parlament semmilyen lényeges módon nem befolyásolta az elfogadott törvények természetét és tartalmát. Sok képviselő nem készült fel megfelelően erre a munkára, és sokan nem rendelkeztek a megfelelő szakértelemmel ahhoz, hogy hatékonyan meg tudják ítélni a törvénytervezeteket. Bizonyos feladatokat a parlamenti bizottságok végeztek el, mint például a Szociális és Egészségügyi Bizottság.

A legfontosabb politikai pártokról azt lehet mondani, hogy 1992 és 1996 között a kormánykoalíció három jobboldali irányultságú pártja szabadelvű és konzervatív szempontokat követett (bár nem minden kérdésben egyezett a véleményük). Az ellenzéki pártok azzal válaszoltak, hogy egyszerűen rámutattak a kormánypártok javaslatainak ellentmondásaira. A baloldal felé hajló pártok tovább gyengültek attól, hogy nyilvánvaló volt a korábbi kommunista rendszerrel vagy ideológiával való kapcsolatuk. Csak az 1996-os általános választások során váltak világossá a pártok platformjai, amelyeket egész pontosan jellemzett a szociálpolitikáról kifejtett programjuk (lásd a táblázatot).

A cseh parlamenti pártok legfontosabb szociálpolitikai programjait az 1996-os választásokon

POLGÁRI DEMOKRATIKUS PÁRT (a kormánykoalíció vezető pártja)

lakásügy: a lakásügy megoldása mindenkinek saját felelőssége; a lakásügyet legjobban a jól működő lakáspiaccal lehet megoldani; a lakbérek deregulációja járjon együtt a szegények számára megfelelő lakásokkal

egészségügy: az egészségügyi ellátás minőségének és hozzáférhetőségének növelése; az általános biztosítás fedje le az egészségügyet; az ellátás szabad választása; az egészségügyi biztosító társaságok szabályozása

jóléti ellátások: mindenki saját magáért és családjáért felelős; a jóléti ellátások folyósítása jövedelemfüggő; a nyugdíjkorhatár emelése

foglalkoztatáspolitikai: a munkanélküliek támogatása nem lehet akkora, hogy gátolja őket az új munkahely keresésében

oktatás: széles körű ingyenes, jó minőségű alap- és középfokú oktatás, széles körű felsőoktatás; tandíj bevezetése a felsőoktatásban; az oktatás színvonalának emelése – hasonló legyen a nyugati országok oktatási színvonalához

POLGÁRI DEMOKRATIKUS SZÖVETSÉG (a kormánykoalíció része)

lakásügy: a lakáspiac liberalizálása; új lakások építése meghatározott mennyiségben, a piac elveinek fenntartásával fenntartani a hozzájárulást; célzott lakbértámogatások

egészségügy: a betegek részleges hozzájárulásának bevezetése az egészségügyi ellátásokhoz; szabályozó és ellenőrző mechanizmusok bevezetése; a nagy kórházak átadása az államtól a nonprofit szervezeteknek

jóléti ellátások: úgy nyújtani ellátásokat, hogy az állampolgárok ne váljanak függővé ezektől; a jóléti ellátásokat elvenni azoktól, akik nem szorulnak rá; a nyugdíjbiztosítás forrásait elkülöníteni az állami költségvetéstől

foglalkoztatáspolitikai: nincs vélemény

oktatás: tandíj bevezetése a felsőoktatásban; adókedvezmény az oktatási intézményeket támogató cégeknek; a magánoktatás támogatása, beleértve a felsőoktatást is; Nemzeti Oktatási Tanács létrehozása

KERESZTÉNYDEMOKRATA PÁRT–CSEH NÉPPÁRT (a kormánykoalíció része)

lakásügy: lakbérek liberalizálása; új lakások építésének támogatása; helyi erőkből bérlakások építése, állami támogatás a lakás- és házépítésekhez, kedvező hitelekkel

egészségügy: államilag garantált, általános egészségügyi ellátás; az alapellátásban elismert szakértői hálózat létrehozása, amely az alapellátást biztosítja; a nonprofit egészségügyi ellátások támogatása

jóléti szolgáltatások: a pusztán minimumnál magasabb szintű ellátás; a nyugdíjak átlagos összegének növelése az átlagos fizetések szintjére; a nyugdíjbiztosítás forrásait el kell különíteni az állami költségvetéstől; a létminimum valorizálása

foglalkoztatáspolitikai: aktív foglalkoztatáspolitikai; a gazdasági növekedés, a kis- és középvállalkozások támogatása; a magas munkanélküliségtől fenyegetett régiók számára források biztosítása

oktatás: a piac elveinek távoltartása az oktatástól; tandíj bevezetése a felsőoktatásban; ösztöndíjak bevezetése a tanulmányi eredményektől és a rászorultságtól függően; a magán- és állami iskolák anyagi támogatásának hasonlósága

CSEH SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT (ellenzékben)

lakásügy: a lakáspiac szabályozása; a gazdaságilag nehéz helyzetben lévők célzott lakhatási támogatása; a bérleti viszonyok védelme; lakásszövetkezetek létrehozása; a közpénzek felhasználásnak új formáját kell támogatni

egészségügy: az egészségügyi szolgáltatások hálózatának ingyenes és általános használata; az egészségügy államilag garantált regionális szervezése; a nonprofit szervezetek támogatása

jóléti szolgáltatások: társadalmi szolidaritás, nemcsak egyéni filantrópia; általános és értéktartó családi pótlék; a nyugdíjkorhatárt nem szabad emelni

foglalkoztatáspolitikai: aktív foglalkoztatáspolitikával kell garantálni a munkalehetőségeket (köz-munkák, szakképzés, vállalkozások támogatása), a munkavállalók részvételét támogatni kell a döntéshozási folyamatokban

oktatás: mindenkinek azonos esélyek biztosítása az oktatásban való részvétellel; az oktatási támogatások szélesítése annak érdekében, hogy a magánszektor beruházásai növekedjenek az oktatás területén; minden szinten ingyenes oktatás

CSEH ÉS MORVA KOMMUNISTA PÁRT – KSCM (ellenzékben)

lakásügy: az állami, községi és szövetkezeti lakások építésének felújítása; a bérszabályozás és a lakásszervezetek megtartása; a lakások tulajdonának, szövetkezeti és községi tulajdonának megtartása

egészségügy: mindenkinek ingyenes egészségügyi ellátás biztosítása; az egészségügyi ellátás magánosításának megállítása és a helyi önkormányzatoknak juttatása, ingyenesen; a gyógyszerek költségeinek és kereskedelmének szabályozása, az ellátások pontrendszer szerinti értékelésének megszüntetése

jóléti szolgáltatások: jóléti támogatások mindenkinek; a jövedelem szerinti ellátások megszüntetése; a nyugdíjkorhatárt nem szabad emelni; a családi pótlék általánossá tétele; a nyugdíjak automatikus emelése a bérek növekedésének arányában

foglalkoztatáspolitikai: új munkahelyek teremtésével azonnal megszüntetni a munkanélküliséget; segítségnyújtás a munkahelykeresésben és az új szakmák tanulásában

oktatás: ingyenes oktatás garantálása minden szinten; megszüntetni a diákékeztetés növekvő költségeit; az egyház elválasztása mind az államtól, mind az oktatástól

CSEH REPUBLIKÁNUS PÁRT – SPR–RSC (ellenzékben)

lakásügy: a legrászorultabbaknak 30 százalékos közvetlen lakbértámogatás; a bérlők védelmének erősítése; az egyéni lakásmegoldási konstrukciók erősítése

egészségügy: megfelelő egészségügyi ellátás biztosítása mindenkinek; egészségbiztosítási rendszer versenyen alapulva; az egészségügyi ellátás állami támogatása; közösségi higiéniai és járványügyi ellátás

jóléti szolgáltatások: a nyugdíjkorhatár emelésének elutasítása; a nyugdíjak emelése az átlagbérek 90 százalékáig; a családi pótlék rendszeres szintentartása; hatéves gyermekgondozási idő; adókedvezmények gyermekes családoknak

foglalkoztatáspolitikai: a munkanélküliség megszüntetése a bajban lévő vállalatok alulképzett munkásai számára új szektorok kialakításával; a közmunkák rendszerének kiépítése

oktatás: minden szinten ingyenes oktatás; a felsőoktatás hátrányos helyzetű tanulóinak támogatása; az állami támogatás megszüntetése a gazdag családok magán- és egyházi iskoláiba járó gyerekei számára

A két legerősebb parlamenti párt, a Polgári Demokratikus Párt és az ellenzéki Cseh Szociáldemokrata Párt politikai programjában világosan látható az alapvető irány. Az ODS ezzel a jelmonddal kezdte a választási kampányt: „Szabadság és prosperitás”, választási kiadványaikon pedig ez volt olvasható: „Már megmutattuk, hogy nekünk sikerült”. Az ellenzéki CSSD ezzel a jelszóval lépett fel ellenük: „Humanitás az önzés ellen”, kiadványaikon pedig ez szerepelt „Az oktatás, az együttműködés és a szolidaritás társadalmá”.

3.4. A szakszervezetekkel és a szakmai szervezetekkel³ kialakított háromszög

Az 1990 és 1996 közötti időszakban a kormány egyedüli partnerei a szakszervezetek voltak a háromoldalú tárgyalásokon. Sok törvénymódosítás a szakszervezetekkel való egyeztetés nyomán jött létre, ezzel továbbra is megtartották a befolyásukat, bár tárgyalási pozícióik gyengültek.

1990 októberében hozták létre a Gazdasági és Szociális Egyeztetési Tanácsot a három társadalmi résztvevő: a kormány, a szakszervezetek és az üzleti szövetségek önkéntes megegyezésével, a tagok egyetértése alapján működtetve a szervezetet. Ugyanakkor sem a működése, sem az országgyűléshez való kapcsolata nincs törvényesen szabályozva. Alapvető működési formája, hogy minden naptári év elején egy „általános megállapodást” kötnek a résztvevők. Ez a megállapodás meghatározza az egyes partnerek kötelességeit a foglalkoztatáspolitikai, a bérek, a szociálpolitika (a szociális reform előrehaladása) terén. Ha a parlamenttel hasonlítjuk össze, szerepe igen kicsi a törvény-előkészítésben. Munkáját már a kezdetektől a meglehetősen törekeny kompromisszumok megkötése jellemezte a Klaus-féle neoliberais kormány és a szociális programokat támogató szakszervezetek között. Azonban mindkét fél több okból is a társadalmi megbékélésre törekedett. A kormány nem vétózta meg a kollektív tárgyalások korporatív, ágazati típusú rendszerét (központi, ágazati és üzleti szinten folyt a munka). Ellentéttelezként a kormány elvárta a szakszervezetektől, hogy fogadják el a háromoldalú tárgyalások rendszerét, ne mozgósítsák a tagjaikat, és elégedjenek meg alávett helyzetükkel a bérek és a szociálpolitika alapvető kérdéseinek tárgyalása során (Orenstein, 1995).

A szakszervezeteknek ez a gyengébb tárgyalási helyzete 1994-ben vált nyilvánvalóvá, amikor a Munkaiügyi Törvény tervezetét tárgyalta az országgyűlés. A szakszervezetek ellenezték a nők éjszakai munkáját és az azonnali elbocsátásokat. Ennek ellenére a parlament a kormány által előterjesztett változatot fogadta el.⁴

Ezenkívül a szakszervezetek nem tudták a bérek szabályozásának megszüntetését befolyásolni, holott ezt több, „általános megállapodást” célzó ta-

lálkozón is megkísérelték. A Gazdasági és Szociális Megegyezés Tanácsa többé-kevésbé úgy működött, mint egy olyan fórum, ahol a szociálpolitikáról állandó párbeszédet lehetett fenntartani. Az üzletemberek megfogalmazták céljaikat, amelyek közt például szerepelt a magánszféra üzletembereinek jövedelemadó-csökkentése, míg a szakszervezetek hangot adtak annak, hogy biztonságosabb és egészségesebb munkakörülményeket akarnak, és olyan foglalkoztatáspolitikát, amelyben a hosszú távú munkanélküliségtől fenyegetett régiók számára célzott foglalkoztatáspolitikai intézkedések születnek.

1993 őszén a Klaus-kormány közzétette álláspontját a háromoldalú tárgyalás működésére nézve. Azt a véleményt fogalmazta meg, hogy a három oldal szerepének meg kell változnia aszerint, hogy a gazdasági és társadalmi változásoknak éppen melyik szakaszában folynak a tárgyalások. Az átmenet idején a partnerek közötti egyeztetés eszközüvé kellene lennie, a változásokat követő időben pedig a munkavállalók és munkaadók konzultatív szerveként kellene működnie. A kormány tevékenységének a megfigyelő és a konzultációs partner szerepére kell korlátozódnia. Ez a felvetés irritálta a szakszervezeteket, amelyek azt szerették volna, ha a háromoldalú tárgyalások nem értelmeződnek át. A tárgyalások tartalmáról szólva a kormány azt javasolta, hogy ezek a bérekre, a munkára, a munkabiztonságra és a munkaegészségügyre vonatkozó törvényekre korlátozódjanak. A szakszervezetek azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy a három oldal a szociálpolitikára és a szociális törvénykezésre vonatkozó minden fontos törvénytervezetet vitasson meg. Ez a kérdés még most sincs megoldva, ez a szakszervezetek és a kormány között továbbra is feszültségforrást jelent, amit az is jelzett, hogy a kormány úgy döntött: nem vesz részt a háromoldalú megbeszéléseken, így válaszolva a szakszervezeti vezetők sztrájkfenyegetésére, melyeket az alapnyugdíjakra vonatkozó kormány-előterjesztés kapcsán a saját pozíciójuk megerősítésére vetettek be. 1995 elején a pártok megegyeztek abban, hogy új nevet adnak a háromoldalú tárgyalásoknak: A Társadalmi Dialógus Tanácsának nevezték el. Itt olyan kérdéseket beszéltek meg, mint például a munkakörülmények és egyéb viszonyok, valamint a szociálpolitika fontosabb kérdései. Az utóbbiak pontosabb meghatározására azonban mindeddig nem került sor. A szakszervezetek nyíltan bírálták a szociális támogatások törvénytervezetét, különösen a családi pótlékra vonatkozó részt, amely az addigi univerzális támogatást a jövedelmi viszonyoktól kívánta függővé tenni. A szakszervezetek azonban nem voltak sikeresek, a törvény 1995-ben némi változtatásokkal ugyan, de átment. Többé-kevésbé a kormány által képviselt neoliberais elvek érvényesültek. Jól jellemzi a három oldal jelenlegi helyzetét Csehországban, hogy a kormány és a szakszervezetek olyannyira eltérő álláspontja miatt sem 1995-ben, sem 1996-ban nem írtak alá általános megállapodást. Utoljára a minimum-jövedelmek szintjével kapcsolatban alakítottak ki közös álláspontot. Majd a kormány egyoldalúan leszállította ezek szintjét, anélkül, hogy a szakszervezetek hozzájárulását kikérte volna.

A szakszervezetek az utóbbi időben megszerezték a közvélemény támogatását, amely a kommunista rezsim utolsó és a változások első idejében oly látványosan hiányzott. A többi posztkommunista állammal ellentétben a Cseh- és Morva Szakszervezeti szövetség (CMKOS) megtartotta erősen köz-

pontosított szervezeti felépítését. A szövetség a nemzetgazdasági ágak szerint tagolódnó területi egységekből épül fel, hasonlóan az 1990-ben megalakított szövetségi szintű elődjéhez, amely felépítésében nem különbözött a korábbi kommunista Szakszervezetek Forradalmi Mozgalmától. A CMKOS magát olyan nem-partizán jellegű szervezetként határozta meg, amely alapvető funkcióját abban látja, hogy „megvédje azoknak az embereknek az érdekeit, akiknek a sorsa az, hogy kizárólag vagy elsősorban munkájukért kapott bérükből biztosítsák megélhetésüket” (1993-as program). Az 1994-ben és 1996-ban végzett összehasonlító kutatás szerint a CMKOS tagjai között a kormánykoalícióra (ODS, ODA, KDUČSL) szavazók aránya 47,6 százalékról 41,2 százalékra esett vissza; míg az ellenzékre (CSSD, KSCM, SPR–RSC) szavazóké 27,1 százalékról 44 százalékra emelkedett. A CMKOS szervezeti keretein kívül működő szabad szakszervezetek még mindig csak kis szerepet játszanak; a szervezett dolgozók mindössze 10 százalékát tömörítik. 1994-ben a munkások 60 százaléka, az állami alkalmazottak 67 százaléka, a magánszektorban mindössze 22 százaléka; az összes munkavállaló 45 százaléka volt szakszervezeti tag. 1996-ra a szakszervezeti tagság 38 százalékra csökkent (a maximum 25 fős vállalatoknál 14,5 százalék, a 25–500 főt alkalmazóknál 37,8 százalék és az 500 főnél nagyobbaknál 66,7 százalék volt a szakszervezeti tagok aránya).

A társadalmi párbeszéd során időről időre hallatják hangjukat a civil és a szakmai szervezetek. A fogyatékosok ellátásáról szóló vitában például komoly befolyásra tett szert a Fogyatékosok Szövetsége, az egészségügyi reform kritikájában jelentős szerepet játszott az Orvosok és Sztomatológusok Szövetsége, amely a reformjavaslatok megfogalmazásában is aktívan közreműködött. A kritika elsősorban saját szakmai érdekeik védelmét célozta, bár azt is megfogalmazták, hogy az állami adminisztráció inkompetens a szükség elméleti változások kidolgozásában. Ezzel ellentétben a roma népesség társadalom-kívüliségének érzékeny problémáját a néhány, szétszórtan működő roma szervezeten kívül senki sem vetette föl.

4. A szociálpolitika alakításának és végrehajtásának kommunikációs és döntéshozási folyamatai

Mint már korábban jeleztük, a szociálpolitika terén a legnagyobb hatalmú döntéshozó szerv a kormány. A Cseh Köztársaság hosszú utat tett meg, míg elérkezett a nyugat-európai típusú pluralista, konszenzuális demokráciáig, amely kormányzati intézkedéseket tesz szükségessé ahhoz, hogy bátorítsa a nyilvános politikai viták eredményeinek széles körű megismertetését, megjelenítését, és képes mindazokkal párbeszédet folytatni, akik ezt megkívánják. Szeretném felhívni a figyelmet ennek az ideális állapotnak néhány fenyegető pontjára, melyek közül az első a kormány domináns pozíciója, a második pedig a helyzetből adódó kommunikációs gátak jelenléte.

Speciálisan cseh probléma volt, hogy a gazdasági reformot az átalakulási időszak elsődleges feladatának tekintették. A kérdés feltétlen politikai prio-

ritását az is jelzi, hogy létrehozták az úgynevezett Gazdasági Miniszterek Konferenciájának intézményét. Ez egy olyan informális szervezet, amely a cseh kormány bizonyos kiválasztott minisztereit tömöríti, és így nagy erőt jelent. A parlament elé terjesztett minden fontos törvénytervezetet megvitatnak. Ily módon tehát minden szociális természetű törvénytervezet sorsát erőteljesen befolyásolta egy csoport magas rangú kormányhivatalnok ítélete, akiknek képzettsége, véleményalkotása elsősorban gazdasági szempontú volt. Érthető, hogy a törvények megalkotásán érezhető ennek a nagyhatalmú csoportnak a keze nyoma. A nem kivételes (nem gazdasági) miniszterek, a háromoldalú tárgyalópartnerek, a képviselők olyan törvénytervezeteket kaptak kézhez – mégpedig meglehetősen végleges formában –, amelyekben igen nehéz, csaknem lehetetlen volt lényegesen változtatni.

A döntéshozók és a közvélemény közötti párbeszéd sem volt ideális. A Cseh Köztársaság proporcionalis választási rendszerét figyelembe véve a képviselőházban ülő képviselők közvetlen felelőssége a választóikkal szemben meglehetősen csekély, nyugodtan állíthatjuk, hogy a legtöbb képviselő inkább a saját pártja székháza iránt érez felelősséget. Éppen ezért a legfontosabb kommunikációs csatornává a média vált a politikai elit és az állampolgárok között. Ebben az összefüggésben a tömegkommunikáció nagy szerepet játszik a közvélemény formálásában, hiszen ez irányítja rá annak figyelmét a különböző problémákra, így a szociális kérdésekre, a szociálpolitikai intézkedésekre és az intézmények működési gondjaira. A média sok esetben kiegészíti, megjeleníti vagy helyettesíti a képviseleti demokrácia kialakulófélben lévő intézményeit. A tömegkommunikáció közreműködése nélkül nem jöhetett volna létre a közvélemény és a politika párbeszéde a szociálpolitikai kérdésekről sem. A televízió, a rádió, az újságok és a folyóiratok azt sem hallgatták el, hogy a tervbe vett törvényi változtatások milyen hatással lehetnek a különféle problémákra. Sajnos azonban ez a publicitás csak ritkán érte el azt az elemző mélységet, amely például az angol újságírásra jellemző. Az akadémiai és egyéb kutatóhelyek korlátozott kapacitása pedig meggátolta a kutatókat abban, hogy elemezzék és értékeljék az egyes politikákat.

Fordította: Pik Katalin

Jegyzetek

1 E tervek közül a legtöbb a tudományos kutatás rendszerváltás előtti „szürke zónájának” elemző és elméleti munkáiból származott.

2 „Bár a liberalizmus az ésszerűséget és a szabadságot hangsúlyozza, a hagyományos elveket vallók inkább az erkölcsiséget, a hagyományokat és a hitet, ezek az értékek nincsenek egymással konfliktusban, inkább kiegészítik egymást a mai konzervatív irányzatokban” (Klaus, p. 228, 1996). Klaus gyakran hivatkozik Adam Smithre, Friedrich August von Hayekre, Margaret Thatcherre, Milton Friedmanra, James Buchanarra és más liberális, illetve konzervatív gondolkodókra. Hitvallását néhány, alább idézett cikkének címe jól mutatja: „Bár a szocializmus halott, a Leviathán él”; „Az egyenlőség kimérája”; „A szociális piacgazdaság vagy új kísérlet a Kvadratura Kruhu-n”; „A harmadik út kísérlete még nem fejeződött be”.

3 Alapvetően Orenstein (1995), Mansfeld (1994) és Fishera–Kadava (1996) közleményeire utalok.

4 A szakszervezetek a nyugdíjbiztosításról szóló törvény tárgyalásakor hasonló ellenállást tanúsítottak, amely ugyancsak sikertelen volt. Vö. az 5.3. paragrafussal.

Irodalom

- A Bohémiai és Morva Szakszervezeti Kamara tervezete 1994–1998-ra. *Pohledy*, 1993, különkiadás.
- Fishera, I.–Kadava, Ch., A szakszervezetek helyzete és a munkaviszonyok 1996-ban. *Pohledy*, vol. IV, 1996, no. 6. pp. 28.
- Gabal, I., A civil társadalom vagy a biztonsági piac. *Listy*, vol. XXIV, 1994, no. 2. pp. 8396.
- Kinkor, J., *A piac és az állam. Miért van szükségünk filozófiára?* Prague, Svoboda, 1996.
- Klaus, V., Az egészséges szociálpolitika elvei. *Sondy*, 1995, no. 31, p. 1.
- Klaus, V., *A múlt és a jövő között. Filozófiai és humanista gondolatok és esszék.* Brno–Praha, Universitas Masarykiana Foundation, Georgetown and Svoboda, 1996.
- Mansfeld, Z., Tripartizmus a Cseh Köztársaságban. A tripartizmus Közép- és Kelet-Európában című konferencián tartott előadás anyaga, Budapest, 1994.
- Orenstein, M., A cseh háromoldalú tanács és hozzájárulása a társadalmi békéhez. *Social Reform in East-Central Europe: New Trends in Transition*. Ringen, S. and Wallace, C. editors, Prague Papers on Social Responses to Transformation, vol. III, Prague, Trevor Top, 1995, pp. 221–254.
- Potucek, M., A cseh szociálpolitika 1989 novembere után: a problémák és a kilátások. Prague, Foundation for Research of Social Transformation, 1995, *Research Paper* no. 7. p. 32.
- Potucek, M., A cseh szociálpolitika neuralgikus pontjai. *Sondy*, 1995b, no. 22. p. 5.
- Potucek, M., A szociálpolitika és a köz szolgálat. *Sondy*, 1995b, no. 36. p. 1.
- Potucek, M. Piac, állam és a társadalmi tagság Közép- és Kelet-Európában, in: Klusen-Tilly J., *Processes of European Integration, 1980–1995: States, Markets and Citizenship*, Boulder, Rowman & Littlefield, 1997a
- Potucek, M., *A lakás-, egészség-, nyugdíjbiztosítás-, foglalkoztatás- és oktatáspolitikai összehasonlítása a Cseh Köztársaságban 1989. november után.* Prague 1997b, nem publikált szöveg.
- Rand, A., *Introduction to Objectivist Epistemology (Bevezetés az objektivista episztemológiába)*, New York, 1990, Meridian.
- Roebroek, J. M., *The Imprisoned State. (A bebörtönzött állam)*. Tilburg University, 1992, kézirat.